

บทที่ 3

ข้อมูลพื้นฐานชุมชน

การนำเสนอข้อมูลในบทนี้จะเป็นการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลเชิงพรรณนาที่ได้จากการศึกษาเอกสาร การสัมภาษณ์ และการสังเกตแบบมีส่วนร่วมของบริบทชุมชนและข้อมูลทั่วไปของกลุ่มตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษา โดยข้อมูลเป็น 2 ส่วน ดังนี้

1. บริบทของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา
2. ข้อมูลพื้นฐานกลุ่มประชากรตัวอย่าง

1. บริบทของชุมชนซึ่งเป็นพื้นที่ศึกษา

การนำเสนอเนื้อหาสาระที่เกี่ยวกับบริบทชุมชนที่เป็นพื้นที่ศึกษาได้ทำการสุ่มชุมชนที่จะศึกษาจำนวน 4 ชุมชน จาก 13 ชุมชน ได้แก่ ชุมชนห้องคู้ หมู่ที่ 3 ชุมชนคลองด่านปากอ่าว หมู่ที่ 9 ชุมชนบ้านสีลัง หมู่ที่ 10 ชุมชนสุเหร่าคลองใหม่ หมู่ที่ 11 เพื่อเป็นกลุ่มตัวอย่างที่จะสะท้อนให้เห็นภาพเกี่ยวกับประวัติความเป็นมา สถานที่ตั้ง สภาพทางเศรษฐกิจ สังคมการเมืองการปกครอง และรวมถึงสภาพแวดล้อมและรวมถึงทรัพยากรชายฝั่งของชุมชนคลองด่าน ซึ่งได้รายละเอียดข้อมูลดังนี้

1.1 ประวัติความเป็นมาและการตั้งถิ่นฐานของชุมชน

“คลองด่าน” เป็นชื่อลำน้ำสายหนึ่งที่ไหลลงสู่ทะเลอ่าวไทยตอนบนตรงบริเวณประมาณกึ่งกลางระหว่างปากแม่น้ำเจ้าพระยากับปากแม่น้ำบางปะกง มีแนวชายฝั่งทะเลที่มีสภาพเป็นดินโคลนที่เคยอุดมไปด้วยฝืนป่าชายเลน อันเป็นแหล่งให้อาหารและแหล่งขยายพันธุ์เจริญเติบโตของสัตว์น้ำทะเลวัยอ่อนที่สำคัญ ทำให้พื้นที่แถบนี้อุดมสมบูรณ์ไปด้วยสัตว์น้ำนานาชนิด ตลอดแนวชายฝั่งจึงเป็นที่ตั้งถิ่นฐานของชุมชนชาวประมงกระจายอยู่ในคลองต่างๆ ที่เรียงรายเชื่อมต่อกันออกสู่ทะเลทั้งสิ้น 13 คลอง ตั้งแต่อำเภอเมืองสมุทรปราการ อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ ไปจนถึงอำเภอบางปะกง จังหวัดฉะเชิงเทรา โดยมีชุมชนคลองด่านเป็นชุมชนที่ใหญ่ที่สุด ประกอบด้วย 14 หมู่บ้าน ซึ่งหากนับรวมจำนวนเรือประมงขนาดเล็กจากทุกคลองดังกล่าวรวมกันแล้ว พบว่ามีเรือประมงเฉพาะที่หากินชายฝั่งประเภทเรืออวนรุนขนาดเล็กหรือเรือรุน (ชาวบ้านเรียกว่าเรือรุนเคย) มากกว่า 1,000 ลำ

จากการบอกเล่าสืบต่อกันมาเชื่อว่า ชุมชนคลองด่านเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี ตั้งถิ่นฐานชุมชนมาตั้งแต่ปลายสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยมีหลักฐานที่แสดงให้เห็นถึงการสร้างวัดมงคลโคธาวาสหรือวัดคลองด่าน ที่ประดิษฐานรูปเหมือนของหลวงพ่อบาน อันเป็นที่เคารพสักการะของชาวคลองด่านและจังหวัดใกล้เคียงมาตั้งแต่ปี พ.ศ. 2300

คนกลุ่มแรกๆ ที่เข้ามาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ประกอบด้วย คนจีน คนไทย และมอญ ในส่วนของกลุ่มคนไทยนั้นนอกเหนือจากเป็นคนพื้นถิ่นแล้วยังมีทหารไทยที่เคยร่วมกองทัพของพระเจ้าตากสินมหาราชในคราวเดินทัพไปตีเมืองจันทบุรีและผ่านเส้นทางคลองด่าน เห็นว่าเป็นพื้นที่ที่มีความอุดมสมบูรณ์เมื่อเสร็จสงครามกอบกู้เอกราชแล้วจึงได้อพยพมาตั้งถิ่นฐานในบริเวณนี้ ในส่วนของกลุ่มชาวมอญนั้นน่าจะอพยพมาในช่วงปลายกรุงศรีอยุธยาและต้นรัตนโกสินทร์ โดยมีชุมชนมอญและวัดมอญ รวมทั้งศิลปมอญคือ “หงส์” เป็นหลักฐานที่เด่นชัด สำหรับผู้มีเชื้อสายจีนนั้น ได้เข้ามาประกอบอาชีพเกษตรกรรมและค้าขายโดยเฉพาะในช่วงกรุงรัตนโกสินทร์ จากข้อมูลทางประวัติศาสตร์ดังกล่าวจึงทำให้ชุมชนคลองด่านมีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ผสมผสานระหว่าง ไทย จีน และมอญสืบต่อกันมาจนถึงรุ่นลูกหลาน

ปัจจุบันชุมชนตำบลคลองด่านตั้งอยู่ในเขต อำเภอบางบ่อ จังหวัดสมุทรปราการ มีพื้นที่ประมาณ 60 ตารางกิโลเมตร หรือ 37,500 ไร่ แบ่งเป็นพื้นที่ในเขตเทศบาลตำบล จำนวน 5.75 ตารางกิโลเมตรและเขตรับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล มีพื้นที่ 54.25 ตารางกิโลเมตร มีประชากรทั้งหมด 29,969 คน เป็นเพศชาย 14,846 คน หญิง 15,123 คน โดยมีครัวเรือนทั้งหมด 5,889 ครัวเรือน ในจำนวนนี้แยกเป็นประชากรในความรับผิดชอบของเทศบาลตำบลคลองด่านเป็นจำนวน 1,500 ครัวเรือน ส่วนที่เหลืออยู่ในพื้นที่รับผิดชอบขององค์การบริหารส่วนตำบล (อบต.) คลองด่าน นอกจากนั้น ตำบลคลองด่านยังมีประชากรแฝง ซึ่งหมายถึงผู้ที่ไม่ได้มีทะเบียนบ้านประกอบด้วยแรงงานจากนอกและในประเทศ อาศัยทำงานอยู่รวมกันอีกประมาณ 10,000 คน

อาณาเขตชุมชนคลองด่าน

ทิศเหนือ ติดต่อบางเพ็ญและตำบลบ้านระกาศ

ทิศใต้ ติดต่ออ่าวไทย

ทิศตะวันออก ติดต่อจังหวัดฉะเชิงเทรา

ทิศตะวันตก ติดต่อเทศบาลบางปู อำเภอเมือง จังหวัดสมุทรปราการ

1.2 การปกครองชุมชน

ชุมชนคลองด่านในอดีตก่อนที่จะมีการจัดการปกครองท้องถิ่นที่ตามประกาศพระราชมัญญัติการปกครองท้องถิ่นพุทธศักราช 2457 ชุมชนคลองด่านจะขึ้นตรงต่อเมืองหลวงคือกรุงเทพมหานคร ซึ่งขณะนั้นยังไม่ได้แบ่งการปกครองออกเป็นเขตจังหวัดหรือปริมณฑล มีผู้นำที่เรียกว่า คหบดี เป็นผู้ทำหน้าที่ในการกำกับดูแลปกครองร่วมกับข้าหลวงใหญ่จากเมืองหลวง การติดต่อราชการต่างๆ ต้องใช้เรือพายจากคลองด่านขึ้นไปทางตำบลบางเพรียงใช้เวลาประมาณ 2 วัน จึงจะไปถึงเมืองหลวง การแบ่งเขตการปกครองจะแบ่งเขตชุมชนที่อาศัยตามแนวคลองซึ่งมีทั้งหมดจำนวน 29 คลอง ในเขตพื้นที่ชุมชน คลองด่านและมีความยาวถึง 72,000 เมตร ลักษณะคนในชุมชนจะมีทั้งกลุ่มคนเชื้อสายจีน มอญ และไทย การอยู่ร่วมกันของกลุ่มคนทั้งสามกลุ่มอยู่แบบพึ่งพาอาศัยกัน มีการแลกเปลี่ยนผลผลิตซึ่งกันและกันกล่าวคือผู้ที่อยู่ทางฝั่งน้ำเค็มก็จะนำอาหารจากทะเล เช่น กะปิ ปลาแห้ง ฟืนไม้แสม ปลายสด ไปแลกข้าวสารอาหารแห้ง (พริก เกลือ) จากกลุ่มคนที่อาศัยฝั่งน้ำจืด ซึ่งจะอยู่ทางตำบลบางเพรียง และที่ตั้งตัวอำเภอบางบ่อ ณ ปัจจุบัน โดยจะทำนาปลูกข้าวเป็นอาชีพหลัก สถานที่ใช้ในการพบปะหารือร่วมกันของชุมชนในอดีตจะใช้วัดเป็นศูนย์กลาง โดยมีวัดที่เก่าแก่อยู่ 2 วัดที่ใช้เป็นศูนย์กลางรวมในการพบปะด้านการปกครอง ได้แก่ วัดสร้างโสภหรือวัดมอญ และวัดมงคลโคธาวาส หรือวัดหลวงพ่อบาน การเปลี่ยนแปลงการปกครองเริ่มเกิดขึ้นเมื่อมีการตัดถนนจากกรุงเทพฯคือถนนสุขุมวิท ปัจจุบันผ่านตัวจังหวัดสมุทรปราการ และผ่านมาคลองด่านไปยังจังหวัดชลบุรี และมีการประกาศแบ่งเขตการปกครองท้องถิ่นออกเป็นหมู่บ้าน ตำบล ตาม พรบ. การปกครองส่วนท้องถิ่น พ.ศ. 2457 ต่อจากนั้นก็เกิดถนนเชื่อมต่อระหว่างชุมชนมีการไปมาหาสู่กันโดยใช้ถนนแทนการใช้เรือพายไปตามคลองด่าน เริ่มแรกของการประกาศเป็นหมู่บ้านขณะนั้นมีเพียง 3 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่บ้านคลองด่าน หมู่บ้านบางบ่อและหมู่บ้านท้องคู้ง ต่อมามีการแยกเขตและตั้งหมู่บ้านเพิ่มขึ้นอีกเป็น 10 หมู่บ้าน และ 14 หมู่บ้านตามลำดับ (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน, 2544)

การปกครองในช่วงต่อมามีกำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งถือเป็นผู้แทนรัฐที่ต้องตอบสนองนโยบายและนำสู่การปฏิบัติในท้องถิ่น ในเดือนกรกฎาคม 2542 สภาตำบลคลองด่านได้รับการยกฐานะเป็นองค์การบริหารส่วนตำบลตามพระราชบัญญัติสภาตำบลและองค์การบริหารส่วนตำบล พ.ศ. 2537 และแก้ไขเพิ่มเติม (ฉบับที่ 3) พ.ศ. 2542 ได้มีการเลือกตั้งสมาชิกสภาอบต. หมู่บ้านละ 2 คน เข้ามาแทนที่กำนันและผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งเป็นสมาชิกสภาตำบลเดิม ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา การปกครองในชุมชนตำบลคลองด่านจึงมีลักษณะแบ่งเป็น 2 ส่วน คือ ส่วนสมาชิกสภาองค์การบริหารส่วนตำบลและส่วนกำนันผู้ใหญ่บ้าน ซึ่งทั้งสองฝ่ายก็ถูกอิทธิพลทางการเมืองเข้ามามีบทบาทในการตัดสินใจ และส่งผลกระทบต่อระบบการปกครองในพื้นที่ที่มีอิทธิพลเป็นตัวกำหนดบุคคลใน

โครงสร้างทางการปกครองของชุมชน มีการแบ่งพรรคพวกตามสายนักการเมืองตั้งแต่ระดับท้องถิ่นถึงระดับชาติ และจากการเข้าไปศึกษาในพื้นที่พบว่า ชุมชนมีความหวาดระแวงมากกับบุคคลภายนอกชุมชนว่าจะเป็นผู้ขายการเมืองสายไหน

ปัจจุบันการปกครองในพื้นที่คลองด่านแบ่งเป็น 2 เขต คือ เขตการปกครองขององค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน และเขตเทศบาลตำบลคลองด่าน มีหมู่บ้านที่อยู่ในเขตการปกครองที่องค์การบริหารส่วนตำบลรับผิดชอบเต็มทั้งพื้นที่จำนวน 5 หมู่บ้าน ได้แก่ หมู่ที่ 1 บ้านปึกกา หมู่ที่ 2 บ้านคลองกันยา หมู่ที่ 3 บ้านท้องคลุ้ง หมู่ที่ 4 บ้านสามเรือน และหมู่ที่ 12 บ้านสีลัง และมีจำนวน 8 หมู่บ้าน ที่มีพื้นที่คาบเกี่ยวระหว่างการปกครองโดย อบต. และเทศบาลตำบลคลองด่าน ได้แก่ หมู่ที่ 5 บ้านชลประทาน หมู่ที่ 7 บ้านในลำคลองด่าน หมู่ที่ 8 บ้านคลองด่านปากอ่าว หมู่ที่ 9 บ้านคลองด่านปากอ่าว หมู่ที่ 10 บ้านคลองด่านปากอ่าว หมู่ที่ 11 บ้านสุเหร่าคลองใหม่ หมู่ที่ 13 บ้านตลาดคลองด่านฝั่งเหนือ และหมู่ที่ 14 บ้านคลองนางหงส์ และมีหนึ่งหมู่บ้านที่เทศบาลตำบลมีอำนาจเต็มในการจัดการปกครองคือหมู่ที่ 6 บ้านริมคลองด่านน้อย มีผู้นำที่เป็นทางการที่ทำหน้าที่ในด้านการปกครองตามนโยบายรัฐ 3 คน ได้แก่ กำนัน ผู้ใหญ่บ้าน ประธานคณะกรรมการบริหารองค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่านและนายกเทศมนตรีเทศบาลตำบลคลองด่าน ซึ่งผู้นำแต่ละส่วนก็มาจากสายนักการเมืองที่ต่างขั้วกัน ในขณะเดียวกันก็มีผู้นำที่ไม่เป็นทางการเกิดขึ้นจากกระบวนการต่อสู้ความชอบธรรมในการสร้างโรงบำบัดน้ำเสีย และผู้นำที่เกิดขึ้นจากการเจริญ เติบโตและขยายตัวทางเศรษฐกิจอันเนื่องมาจากอาชีพประมงชายฝั่งเพื่อการพึ่งพาด้ำนปัจจัยการลงทุนในการประกอบอาชีพ อีกลักษณะหนึ่งที่เกิดขึ้นในชุมชน (ศิริพงษ์ พรหมรัักษ์ และคณะ, 2544)

1.3 สังคมและวัฒนธรรม

ชุมชนคลองด่านเป็นชุมชนเก่าแก่ที่มีอายุมากกว่า 200 ปี นับถือศาสนาพุทธ คริสต์และอิสลามเป็นศาสนาหลัก มีวัฒนธรรมความเป็นอยู่ที่ผสมผสานกันระหว่างไทย มอญและจีน โดยยังคงลักษณะเด่นที่สำคัญของแต่ละส่วนเอาไว้ เช่น มีวัดพุทธ วัดมอญ สมาคมศาลเจ้าของชาวจีน มีชุมชนมุสลิมที่ยึดมั่นปฏิบัติตามหลักคำสอนของศาสนาและอยู่ร่วมกันอย่างสันติกับกลุ่มบุคคลอื่นๆ ในสังคม สมาชิกชุมชนที่เป็นคนดั้งเดิมจะรู้จักกันและมีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิด โดยใช้ฐานอาชีพการประมงพบปะแลกเปลี่ยนความคิดเห็นกันในลักษณะกลุ่มเครือญาติ กลุ่มบ้านใกล้เคียงกัน และติดต่อสื่อสารสัมพันธ์ระหว่างการออกทะเล โดยใช้วิทยุสื่อสารซึ่งติดกับเรือ

ปัจจุบันกลุ่มคนดั้งเดิมที่สืบทอดความสัมพันธ์กันมาตั้งแต่บรรพบุรุษ ยังคงความสัมพันธ์ที่เคยช่วยเหลือเกื้อกูลกันอยู่ในระดับปัจเจกหรือเฉพาะในกลุ่มเครือญาติเท่านั้น การรวมตัวกันเพื่อช่วยเหลือหรือทำกิจกรรมร่วมกันในลักษณะกลุ่มเพื่อรับผลประโยชน์ร่วมกัน หรือผลประโยชน์ของสาธารณะยังไม่ปรากฏ ไม่ว่าจะเป็นกลุ่มอาชีพ กลุ่มออมทรัพย์ หรือกลุ่มพลังเพื่อการพัฒนา

หรือการแก้ไขปัญหาใดๆ ของชุมชนยกเว้นกลุ่มจัดตั้งตามสถานการณ์ จากข้อมูลการศึกษาชี้ให้เห็นว่าบุคคลต่างๆ ในชุมชนคลองด่านมีความสัมพันธ์กันอยู่ใน 2 ลักษณะ คือ ความสัมพันธ์ในแนวราบและความสัมพันธ์ในแนวตั้ง กล่าวคือ ในแนวราบนั้นเป็นความสัมพันธ์เพื่อช่วยเหลือซึ่งกันและกันในการประกอบอาชีพในลักษณะของการให้ข้อมูลข่าวสาร การแลกเปลี่ยนของสินค้า และการช่วยเหลือในยามวิกฤต โดยเฉพาะกลุ่มที่ประกอบอาชีพประมงทางทะเลที่ต้องออกไปเสี่ยงภัยกลางทะเลร่วมกัน จะมีการติดต่อสื่อสารและการช่วยเหลือกันในลักษณะนี้สูง ขณะเดียวกันในความสัมพันธ์ในแนวราบนี้ก็มีการจัดระดับความใกล้ชิดของความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มต่างๆ แตกต่างกันไป โดยจะมีการเลือกให้ข้อมูลข่าวสารเฉพาะอย่างกับกลุ่มเฉพาะกลุ่มที่ระดับความสัมพันธ์แตกต่างกัน เช่น การให้ข้อมูลข่าวสารทั่วไปก็จะให้กับทุกกลุ่ม แต่ถ้าเป็นข้อมูลข่าวสารเกี่ยวกับผลประโยชน์ในอาชีพ เช่น การพบแหล่งปลาทูมก็จะเลือกให้เฉพาะกลุ่มที่มีความสัมพันธ์กันอย่างใกล้ชิดเท่านั้น (ศิริพงษ์ พรหมรัศมี และคณะ, 2544)

สำหรับความสัมพันธ์ในแนวตั้งนั้นยังคงมีอยู่และมีความเข้มแข็งมาก คือกลุ่มผู้ประกอบการประมงทะเลน้ำตื้นและทะเลน้ำลึกที่ต้องพึ่งพาทุนหรือสินเชื่อ เพื่อการประกอบอาชีพจากเจ้าของกิจการที่ใหญ่กว่าหรือที่เรียกว่า “เจ้าแม่” หรือ “เฮีย” หรือ “เจี๊” เช่น การยืมข้าวสาร น้ำมัน น้ำแข็ง และอื่นๆ ทำให้เกิดสัญญาณทางพฤติกรรมว่า เมื่อนำเรือกลับจากทะเลแล้วก็ต้องนำผลผลิตที่ได้ไปขายให้กับ “เจ้าแม่” หรือ “เฮีย” หรือ “เจี๊” ผู้ให้กู้ยืมทุนแล้วหักลบกลบหนี้กันไปในทันทีแล้วผู้ที่เป็นเจ้าของกิจการขนาดใหญ่เหล่านี้ มักเป็นผู้สร้างงานทำให้เกิดการจ้างแรงงานในชุมชน เช่น ลูกจ้างในโรงต้มหอย ผู้ที่รับจ้างแกะหอยอยู่กับบ้าน ซึ่งทำให้เกิดความรู้สึกมีความสัมพันธ์ในลักษณะพึ่งพากันอยู่มาก จึงทำให้บุคคลที่เป็นแหล่งทุนหรือที่พึ่งพาของบุคคลในชุมชนเหล่านี้ กลายเป็นผู้นำตามสถานการณ์และเป็นที่ยอมรับของคนในชุมชนที่เข้ามาพึ่งพิงดังกล่าว

กิจกรรมทางด้านประเพณีและวัฒนธรรมของชุมชน ได้แก่ วันสำคัญทางศาสนา งานสงกรานต์ งานฉลองสมโภชหลวงปู่ปาน งานประจำปีศาลเจ้าแม่กวนอิม งานบวชนาค งานศพ ฯลฯ เป็นกิจกรรมหนึ่งที่เปิดโอกาสให้กับคนในชุมชน ได้มีโอกาสมาพบปะสร้างความสัมพันธ์ซึ่งกันและกัน โดยเฉพาะงานบวชนาค งานฉลองสมโภชหลวงปู่ปานจะเป็นงานที่สร้างความร่วมมือจากชุมชนทั้งฝั่งน้ำจืดและน้ำเค็มของกลุ่มคนและทุกกลุ่มอาชีพ ในลักษณะการบริจาคทรัพย์สนับสนุนแรงงานเข้ามาช่วยจัดเตรียมงานและสังสรรค์ร่วมกัน ข้อมูลที่ได้จากกลุ่มผู้อาวุโสทราบว่า ปัจจุบันคนที่ร่วมกิจกรรมทางวัฒนธรรมประเพณีในชุมชนได้ลดลงประมาณครึ่งต่อครึ่งจากจำนวนที่เคยมีในอดีต เนื่องจากปัจจุบันผู้มีฐานะทางครอบครัวดีจะจ้างคนมาช่วยเตรียมงานและเตรียมอาหาร ซึ่งในอดีตจะเป็นการลงแรงร่วมกัน และการไปร่วมงานในอดีตจะพาครอบครัวและเด็กๆ ไปร่วมกิจกรรมด้วย แต่ปัจจุบันก็มีเฉพาะผู้แทนครัวเรือนไปร่วมเท่านั้น สถาบันทางศาสนาที่ยังมีบทบาท

ในการเชื่อมความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคลองด่านปัจจุบัน ได้แก่ วัดของกลุ่มผู้นับถือศาสนาที่มีทั้งหมดจำนวน 7 วัด ได้แก่ วัดมงคลโคธาวาส วัดปานประสิทธิ์ราม วัดทองคุ้ง วัดสี่ลี้ (แจ่มราษฎร์ศรัทธาธรรม) วัดน้อย (เจริญวนาราม) วัดสว่างอารมณ์ และวัดสร้างโคก ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการเป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีกรรมทางศาสนาและเป็นที่รวมกลุ่มทำกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี เป็นที่พบปะหารือของชุมชนกับองค์กรหรือหน่วยงานภายนอก มัสยิดมีจำนวน 2 แห่ง ได้แก่ มัสยิดคลองด่านและมัสยิดคลองใหม่ เป็นศูนย์กลางในการประกอบพิธีทางศาสนาและการทำกิจกรรมทางสังคมของผู้นับถือมุสลิมและศาลเจ้าจำนวน 3 แห่ง เป็นศูนย์รวมจิตใจของคนจีนและคนไทยเชื้อสายจีนซึ่งเป็นที่ยอมรับนับถือศรัทธามาก (องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน, 2544)

นอกจากลักษณะการประกอบอาชีพ สถาบันทางศาสนาและกิจกรรมทางวัฒนธรรม ประเพณี ที่เป็นฐานในการสร้างความสัมพันธ์ในชุมชนแล้ว ยังพบว่าฐานความสัมพันธ์กับผู้นำที่มีอยู่ในชุมชนยังเป็นช่องทางหนึ่งที่ทำให้เกิดความสัมพันธ์ของคนในชุมชนคลองด่าน ซึ่งจะเห็นชัดเจนจากทะเบียนข้อมูลสมาชิกธนาคารเกษตรและสหกรณ์ (ธ.ก.ส.) ตำบลคลองด่านปี 2543 เกี่ยวกับกลุ่มที่จัดตั้งขึ้น วิธีการจัดตั้งกลุ่มจะเริ่มจากที่ทาง ธ.ก.ส. เรียกประชุมชี้แจงและให้สมาชิกที่สนใจไปรวมกลุ่มกันมา จากผลการรวมกลุ่มชี้ให้เห็นว่าสมาชิกชุมชนจะยึดผู้นำที่ตนเองยอมรับเป็นเกณฑ์ในการเลือกที่จะเข้าร่วมกับกลุ่ม ซึ่งกลุ่มแต่ละกลุ่มก็จะมีผู้นำเพื่อทำหน้าที่ประสานงานภายในกลุ่มและกับ ธ.ก.ส. ปัจจุบันมีจำนวนกลุ่มลูกค้า ธ.ก.ส. ทั้งหมด 16 กลุ่มโดยใช้วัดสว่างอารมณ์ซึ่งตั้งอยู่ในหมู่ที่ 9 เป็นศูนย์ประสานงานในตำบล ผู้นำและสมาชิกในแต่ละกลุ่มก็จะมี การพบปะพูดคุยกันอย่างสม่ำเสมอ ในเรื่องของกรค้าประกันซึ่งกันและกัน การช่วยเหลือกันในการชำระเงินที่กู้มาโดยใช้กลุ่มการันตีตามเงื่อนไขของ ธ.ก.ส. และการวางแผนร่วมกันเกี่ยวกับการกู้ยืมเงินมาลงทุน เป็นต้น (ธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์ตำบลคลองด่าน, 2543)

ข้อสังเกตที่น่าสนใจในการศึกษาครั้งนี้ พบว่าชาวบ้านส่วนหนึ่งเห็นว่าผู้นำทางการเป็นตัวแทนของกลุ่มผลประโยชน์ต่างๆ ในชุมชน และอาจมีการทำหน้าที่ปกป้องผลประโยชน์ของกลุ่มและผลประโยชน์อื่นๆ จากภายนอกชุมชนด้วย โดยผู้นำเหล่านี้ไม่สามารถจะทำหน้าที่ในการประสานผลประโยชน์ของฝ่ายต่างๆ ในชุมชนได้เลย จึงมีความรู้สึกของการแบ่งเป็นฝ่าย เป็นพวกหรือการเผชิญหน้าซ่อนอยู่ลึกๆ ในชุมชน โดยจะเห็นได้ชัดเจนจากปรากฏการณ์การต่อสู้คัดค้านโครงการก่อสร้างบ่อบำบัดน้ำเสียพบว่าผู้นำทางการไม่ได้รับมอบภารกิจนี้จากชุมชน แต่กลับเป็นผู้นำใหม่ที่เกิดขึ้นตามสถานการณ์ ทำหน้าที่ในการระดมพลังมวลชน และประสานการดำเนินงานกับนักวิชาการและหน่วยงานของรัฐที่เกี่ยวข้องแทน

1.4 อาชีพและระบบเศรษฐกิจ

ชุมชนคลองด่านนับเป็นชุมชนที่สามารถพึ่งพาตนเองได้ในทางเศรษฐกิจ กล่าวคือมีปัจจัยการผลิตอันได้แก่ ทรัพยากรธรรมชาติทางทะเล ทูน แรงงานและเทคโนโลยีอย่างเพียงพอในการผลิตพร้อมทั้งมีตลาดรองรับผลผลิตที่หาмаได้อย่างไม่จำกัด สินค้าหรือผลผลิตที่สำคัญของชุมชนคลองด่านได้แก่ สัตว์น้ำ ทั้งสัตว์น้ำจืดและน้ำเค็ม อันเป็นผลผลิตจากอาชีพประมงเป็นหลัก คือ ปลาสดและกุ้งกุลาดำจากการเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำในพื้นที่ฝั่งน้ำจืด และกุ้ง หอย ปู ปลานานาชนิด โดยเฉพาะหอยแมลงภู่และเคยสำหรับทำกะปิ อันเป็นผลผลิตจากการประมงทางทะเลที่มีปริมาณมากและมีชื่อเสียงของชาวคลองด่าน กล่าวได้ว่าระบบเศรษฐกิจของชาวคลองด่านขึ้นอยู่กับอาชีพทางการประมงและอาชีพต่อเนื่องจากการประมงโดยมีผู้ทำอาชีพประมงน้ำจืด 524 ครัวเรือน ผู้ทำอาชีพประมงน้ำเค็ม 531 ครัวเรือน และผู้ที่ทำอาชีพประมงน้ำกร่อย 35 ครัวเรือนดังรายละเอียดข้อมูลในตารางที่ 1 อีกทั้งเป็นแหล่งสร้างงานที่สามารถรองรับแรงงานในชุมชนได้ทั้งหมด รวมถึงแรงงานภายนอกชุมชนด้วย โดยจะเห็นได้ว่าจะมีการเคลื่อนย้ายแรงงานจากภาคการประมงในคลองด่านไปยังภาคอื่นหรือแหล่งอื่นน้อยมาดั่งข้อมูลในตารางที่ 2 (สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ, 2543)

ตารางที่ 1 แสดงข้อมูลลักษณะอาชีพการประมงชุมชนคลองด่าน

ลำดับ	ประเภทและลักษณะอาชีพ	จำนวน(ครอบครัว)	พื้นที่ (ไร่)
1.	ประมงน้ำจืด		
	1.1 การเพาะเลี้ยงปลาสด	514	13,879
	1.2 การเลี้ยงปลาเบญจพรรณ : ปลานิล ปลาชุกเทศ ปลาตะเพียนฯ	8	140
	1.3 การเพาะเลี้ยงปลาดุกเทศ	2	21
2.	ประมงน้ำกร่อย		
	2.1 การเลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ ร่วมกับหอยแครง	35	1,373 ไร่
3.	การประมงทะเล		
	3.1 เรืออวน และเรือคราด	467	บริเวณชายฝั่งทะเลคลอง ด่านและนอกชายฝั่ง
	3.2 ปักโป๊ะเลี้ยงหอยแมลงภู่	27	อ่าวคลองด่านห่างจากชาย ฝั่ง 2,000-6,000 เมตร

ตารางที่ 1 (ต่อ)

ลำดับ	ประเภทและลักษณะอาชีพ	จำนวน(ครอบครัว)	พื้นที่ (ไร่)
	3.3 รุนเคย	30	ชายฝั่งทะเลคลองด่าน และทะเลน้ำตื้น
	3.4 เกษียวปลาตุก	7	บริเวณปาก โป๊ะเลี้ยงหอย แมลงภู

ที่มา: รายงานข้อมูลด้านการประมงพื้นที่ตำบลคลองด่านกับผลกระทบ โครงการระบบบำบัดน้ำเสีย
2543

ตารางที่ 2 แสดงข้อมูลอาชีพต่อเนื่องจากการประมงชุมชนคลองด่าน

ลำดับ	ลักษณะอาชีพ	จำนวน	ขนาดแรงงานเฉลี่ย	รวมแรงงานที่ใช้(คน)
1.	โรงน้ำแข็ง	3 โรง	12 คน/โรง	36
2.	ขายอาหารสัตว์น้ำ	2 ร้าน	3 คน/ร้าน	6
3.	โรงงานแปรรูปพลาสติก	9 โรง	60 คน/โรง	540
4.	โรงงานทำน้ำปลา	3 โรง	8 คน/โรง	24
5.	โรงงานทำกะปิ	5 โรง	15 คน/โรง	75
6.	อู่ต่อเรือ	4 อู่	20 คน/อู่	80
7.	โรงงานซ่อมและทำคานเรือ	3 โรง	30 คน/โรง	90
8.	โรงต้มหอยแมลงภู	8 โรง	70 คน/โรง	560
9.	แรงงานรับจ้างแกะหอย แมลงภู / ตัดหนวดหอย / แลปลา (นำไปทำที่บ้าน)			480

ที่มา: รายงานข้อมูลการประมงพื้นที่ตำบลคลองด่านกับผลกระทบ โครงการระบบบำบัดน้ำเสีย
2543

จากข้อมูลตารางที่ 1 และ 2 จะเห็นว่า การประกอบอาชีพประมงทางทะเลมีผลเกี่ยวข้องกับการสร้างอาชีพต่อเนื่องจากการประมง ดังจะเห็นได้จากจำนวนโรงงานที่ดำเนินการด้านการแปรรูปผลผลิตจากทะเลเกิดขึ้นถึง 16 โรงงาน และสามารถสร้างงานให้กับคนในชุมชนได้ถึง 1,149 คน และจากการปรับเปลี่ยนอาชีพการทำนาทำสวนทางฝั่งน้ำจืดในอดีต มาเป็นการเลี้ยงปลา

ผลิตซึ่งเป็นการประมงน้ำจืดสามารถสร้างอาชีพและรายได้ให้กับชุมชนได้ถึง 540 คน ในขณะที่เดียวกันการทำประมงน้ำกร่อยแถบชายฝั่งน้ำตื้น คือการเลี้ยงกุ้งและหอยแครงโดยวิถีธรรมชาติทดแทนปริมาณสัตว์น้ำทะเลดังกล่าวที่หายากขึ้นในปัจจุบัน

จากการศึกษาข้อมูลเกี่ยวกับรายได้ในระดับครัวเรือนพบว่า กลุ่มครัวเรือนที่ประกอบอาชีพประมง (เป็นนายทุนและมีเรือจับปลา) เป็นกลุ่มอาชีพที่มีรายได้สูงสุดเฉลี่ยครัวเรือนละ 50,000-60,000 บาทต่อเดือน รองลงมาคือกลุ่มครัวเรือนที่ทำธุรกิจส่วนตัวเกี่ยวกับอาชีพต่อเนื่องจากการประมงและรับเหมาก่อสร้างเฉลี่ยครัวเรือนละ 25,000-30,000 บาท อันดับที่ 3 คือ กลุ่มครัวเรือนที่ทำอาชีพเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำเฉลี่ยครัวเรือนละ 15,000-24,000 บาท และกลุ่มครัวเรือนที่มีอาชีพเกษตรกรรมและรับจ้างทั่วไปโดยเฉลี่ยจะมีรายได้ประมาณ 8,000-9,000 บาท (อัญชลี วรสารรัตน์ 2542) สำหรับปัญหาในการประกอบอาชีพ ข้อมูลที่ได้จากการสัมภาษณ์ส่วนใหญ่จะพูดถึงปัญหาของเศรษฐกิจถดถอยและปัญหาน้ำเสีย ซึ่งมีผลกระทบมากต่อกลุ่มครัวเรือนที่ทำประมงชายฝั่ง กลุ่มเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและเกษตรกรรม ส่วนปัญหาอื่นๆ ที่มีผลกระทบต่อรายได้และอาชีพที่พูดถึงกันบ้างในระหว่างการสัมภาษณ์และประชุมกลุ่มย่อย ได้แก่ ผลผลิตตกต่ำโดยเฉพาะการจับปลา หอย ปัญหาการตลาดและขาดแคลนแรงงาน ในกลุ่มครัวเรือนที่ทำอาชีพธุรกิจส่วนตัวเพาะเลี้ยงสัตว์น้ำและนายทุนที่มีเรือจับปลา

1.5 การศึกษาและการเรียนรู้

การศึกษาในระบบโรงเรียน ส่วนใหญ่ชาวชุมชนคลองด่านจะให้บุตรหลานของตนเองเข้ารับการศึกษาขั้นพื้นฐานคือตั้งแต่ระดับประถมศึกษาถึงมัธยมศึกษาในพื้นที่ตำบลคลองด่านและโรงเรียนมัธยมประจำอำเภอบางบ่อ ในพื้นที่ตำบลคลองด่านมีสถานศึกษาทั้งหมดจำนวน 11 แห่ง ดังนี้ ระดับอนุบาลได้แก่โรงเรียนอนุบาลพุลโศกผล ระดับประถมศึกษาได้แก่โรงเรียนวัดปานประสิทธิ์าราม โรงเรียนวัดมงคลโคธาวาส โรงเรียนวัดสี่ลิ่ง โรงเรียนวัดสว่างอารมณ์ โรงเรียนไทยรัฐวิทยา 71 โรงเรียนบ้านท้องคุ้ง โรงเรียนเฉลิมมณีฉายวิทยาคาร โรงเรียนสุหร่าคลองใหม่ และโรงเรียนวัดสว่างโศก ระดับมัธยมศึกษาได้แก่โรงเรียนหลวงพ่อบานคลองด่านอนุสรณ์

จากกลุ่มประชากรตัวอย่างจำนวน 2.137 คนพบว่าเยาวชนส่วนใหญ่เรียนสูงสุดระดับมัธยมศึกษา และชาวชุมชนคลองด่านส่วนใหญ่มีความรู้อยู่ในระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 มากถึงร้อยละ 32.40 (อัญชลี วรสารรัตน์, 2542) ดังข้อมูลในตารางที่ 3

ตารางที่ 3 การกระจายร้อยละของประชากรตำบลคลองด่านจำแนกตามระดับการศึกษา

ระดับ การศึกษา	จำนวนคน	ร้อยละ
การศึกษา (เฉพาะผู้ที่มีอายุ 5 ปี ขึ้นไป)		
ต่ำกว่าประถมศึกษาปีที่ 4	278	13.0
จบชั้นประถมศึกษาปีที่ 4	692	32.40
จบชั้นประถมปีที่ 5 และ 6	427	20
จบชั้นมัธยมศึกษาตอนต้น (ม.1-ม.3)	321	15.0
จบชั้นมัธยมศึกษาปีที่ 4 ขึ้นไป	419	19.6

สำหรับการเรียนรู้และถ่ายทอดความรู้ด้านอื่นๆ เช่น การประกอบอาชีพ ส่วนใหญ่จะได้รับถ่ายทอดจากพ่อแม่หรือผู้ที่มีอาชีพออกทะเลจับปลาหรือทำประมง บางครอบครัวประกอบอาชีพโดยอาศัยการเรียนรู้จากประสบการณ์ เช่น ขับเรือโดยสารที่ได้ประสบการณ์จากเพื่อนบ้านหรือการเป็นลูกเรือ รู้ว่าที่ไหนมีปลาชุมหรือไม่มีปลาจากการออกทะเลทุกวัน นอกนั้นก็มีการเรียนรู้จากสังคม เช่น การประชุม การอบรมจากหน่วยงานต่างๆ หรือจากสภากาแฟ เป็นต้น

1.6 ระบบนิเวศและการจัดการทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อมชุมชน

1.6.1 ระบบนิเวศชุมชน

คลองด่านมีลักษณะเป็นพื้นที่ลุ่มต่ำ มีคลองจำนวนมากซึ่งเชื่อมต่อกันเป็นโครงข่ายพื้นที่รับน้ำและใช้เป็นเส้นทางคมนาคมทางน้ำในอดีต ชาวคลองด่านแบ่งระบบนิเวศออกเป็นสองส่วนคือ ฝั่งน้ำเค็ม ซึ่งหมายถึงพื้นที่ที่น้ำทะเลหนุนท่วมขึ้นไปถึงสังเกตได้ง่ายๆ จากสภาพป่าซึ่งจะมีพันธุ์ไม้จำพวกป่าแสม ป่าโกงกางและป่าจากขึ้นอยู่ทั่วไป ได้แก่ พื้นที่หมู่ที่ 6, 8, 9, 10, 11, 12 และ 14 ส่วนบริเวณฝั่งน้ำจืดที่น้ำทะเลท่วมไม่ถึง จะมีสภาพพื้นที่เป็นทุ่งหญ้าผสมสลับกับสวนผลไม้และสวนมะพร้าว ได้แก่ พื้นที่หมู่ที่ 1, 2, 3, 4, 5, 7 และ 13 (สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ, 2543) กลุ่มผู้อาวุโสเล่าว่าในช่วงประมาณ 20 ปีที่ผ่านมา มีการเปลี่ยนแปลงระบบการผลิตเกิดขึ้นอย่างมากในระบบพื้นที่น้ำจืด กล่าวคือได้มีชาวบ้านซื้อนายพัน ทำการเลี้ยงปลาสด ชื่อว่าบ่อปลาสดทองจนประสบความสำเร็จ และได้นำปลาสดที่เลี้ยงมาขายในหลวง ทำให้ปลาสดบางบ่อมีชื่อเสียงเป็นที่รู้จักอย่างแพร่หลาย ชาวบ้านแถบน้ำจืดซึ่งมีอาชีพทำนาเป็นหลักจึงได้เปลี่ยนจากการทำนาเลี้ยงปลาสดมากขึ้น และในระยะเวลาใกล้เคียงกันก็มีการนำกุ้งกุลาดำมาเลี้ยงในพื้นที่น้ำที่ยังไม่ได้ใช้ประโยชน์ เนื่องจากให้ผลตอบแทนมากกว่า ทำให้ปัจจุบันนี้แทบจะหาผู้ทำนาไม่ได้ แต่ปัจจุบันพื้นที่ส่วนใหญ่ตกเป็นกรรมสิทธิ์ของนายทุนซึ่งกว้านซื้อจากชุมชนในช่วงก่อนวิกฤตเศรษฐกิจ

1.6.2 สิทธิและการใช้ประโยชน์ทรัพยากรธรรมชาติ

ทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญแบ่งตามระบบนิเวศชุมชนอาจแบ่งได้เป็น 2 ส่วน คือ ส่วนที่อยู่พื้นที่ฝั่งน้ำจืด ซึ่งมีที่ราบลุ่มผืนใหญ่และมีลำคลองเชื่อมต่อกัน ในอดีตทรัพยากรธรรมชาติที่มีอยู่ฝั่งนี้จะเหมาะสมกับอาชีพการทำนาและสวนผลไม้ แต่ปัจจุบันการประกอบอาชีพเปลี่ยนไปใช้ประโยชน์เพื่อทำบ่อเลี้ยงปลาสดและบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำแทน ในส่วนพื้นที่ฝั่งน้ำเค็มมีทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญได้แก่ ป่าชายเลนตลอดแนวชายฝั่งทะเลยาวร่วม 16 กิโลเมตร ซึ่งเป็นแหล่งอาหารทรัพยากรสัตว์น้ำที่เป็นหัวใจสำคัญของการประกอบอาชีพประมงชายฝั่งเป็นอย่างยิ่ง (สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ, 2543)

ข้อมูลที่ได้จากการสนทนากลุ่มผู้อาวุโสพบว่า ทุกคนต่างก็มีความเห็นที่ตรงกันว่า น้ำทะเลยังเป็นทรัพยากรธรรมชาติที่สำคัญยิ่งในการสร้างผลผลิตให้กับชุมชน คือใช้ในครัวเรือนเกลือ ซึ่งมีการทำอยู่ในบางหมู่บ้าน และปัจจุบันการเปลี่ยนแปลงการใช้ประโยชน์จากน้ำทะเล จากการใช้เพื่อทำนาเกลือมาเป็นการขายน้ำทะเลเข้มข้น เพื่อไปผสมน้ำในบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำที่เลี้ยงในฝั่งน้ำจืด

ในส่วนสิทธิและการใช้ทรัพยากรธรรมชาติของชุมชนคลองด่าน ตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันเป็นการใช้ทรัพยากรทั้งในการผลิตเพื่อยังชีพและการผลิตเชิงพาณิชย์ ข้อมูลที่ได้จากการศึกษาสรุปลักษณะที่สำคัญของสิทธิและการใช้ทรัพยากรได้ดังนี้

1. สิทธิในการครอบครองทรัพยากร สามารถแบ่งทรัพยากรธรรมชาติ ตามลักษณะของสิทธิในการครอบครองได้ 2 ส่วนคือ

ก. ส่วนที่ถือครองกรรมสิทธิโดยเอกชน ได้แก่ พื้นที่ราบลุ่มในบริเวณฝั่งน้ำจืดที่เคยเป็นที่ทำนาและสวนผลไม้ รวมทั้งพื้นที่ป่าชายเลนที่เป็นป่าแสมและป่าโกงกางจำนวน 14,040 ไร่ โดยพื้นที่ที่เคยทำนาและสวนผลไม้ได้ถูกตัดแปลงทำเป็นบ่อเลี้ยงปลาสดและบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ ส่วนที่เป็นพื้นที่ป่าชายเลนก็ถูกบุกเบิกทำเป็น “อ้า” เพื่อเลี้ยงกุ้งแชบ๊วยโดยวิถีธรรมชาติ โดยเอกชนผู้ครอบครองกรรมสิทธิ์ปัจจุบันมีจำนวน 1,373 ไร่ (สำนักงานประมงจังหวัดสมุทรปราการ, 2543) ดังนั้นผู้ที่ประกอบอาชีพดังกล่าว ได้จึงมีเฉพาะผู้ที่มีที่ดินในครอบครองเท่านั้น หรือมีละนั้นก็จะต้องเช่าผู้ที่เป็นเจ้าของที่ดิน

ข. ส่วนที่เป็นทรัพยากรของสาธารณะหรือสมบัติของสาธารณะ ได้แก่ พื้นที่ของลำน้ำสาธารณะและท้องทะเล โดยหลักการแล้วทุกคนมีสิทธิที่จะใช้ประโยชน์ได้อย่างเท่าเทียมกัน

“อ้า” หมายถึง พื้นที่บริเวณชายฝั่งซึ่งเป็นป่าชายเลน มีไม้แสมและไม้โกงกางซึ่งเป็นองค์ประกอบสำคัญและถูกบุกรุกจากชุมชนและนายทุนทั้งในพื้นที่และนอกพื้นที่เพื่อขุดลอกทำเป็นคันดินกั้นเป็นบ่อหรืออ้าที่มีความลึกพอที่จะเก็บกักน้ำทะเลสำหรับเลี้ยงกุ้งแชบ๊วย

ภายใต้กรอบเงื่อนไขข้อกำหนดของกฎหมาย โดยเฉพาะการประกอบอาชีพประมงทางทะเลได้มีข้อกำหนดของกฎหมายที่ชัดเจนเกี่ยวกับขอบเขตการทำประมงด้วยเครื่องมือแต่ละชนิด เช่น การกำหนดพื้นที่ที่จะทำโป๊ะ ซึ่งกำหนดให้พื้นที่ระยะ 3,000 เมตรจากชายฝั่ง เป็นพื้นที่สำหรับการประมงชายฝั่งด้วยเครื่องมือประมงพื้นบ้าน เรืออวนลากหรือการทำประมงด้วยเครื่องมือขนาดใหญ่จะต้องทำนอกพื้นที่ 3,000 เมตร ออกไป เป็นต้น โดยผู้ที่ทำการประมงด้วยเครื่องมือชนิดใด ก็จะต้องเสียค่าธรรมเนียมให้แก่ทางราชการที่เรียกว่าค่าอาญาบัตรด้วย

2. การใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ ขึ้นอยู่กับลักษณะการประกอบอาชีพ กล่าวคืออาชีพที่แตกต่างกันจะมีการใช้ทรัพยากรที่แตกต่างกัน เช่น การทำอั้งลิ้งกุ้งแชบ๊วย ต้องเปิดพื้นที่ด้วยการตัดฟันป่าแสมและป่าโกงกางซึ่งเป็นป่าชายเลนที่สำคัญ การทำบ่อปลาสดและการเลี้ยงกุ้งกุลาดำ สามารถคัดแปลงพื้นที่ที่เคยใช้เป็นที่ทำนาปลูกข้าวมาก่อน แต่การทำบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำต้องมีการนำน้ำทะเลมาเติมผสมด้วย ซึ่งอาจจะส่งผลกระทบต่อการเพาะปลูกในพื้นที่ใกล้เคียงได้ ในขณะที่การทำประมงทะเลนั้นประเภทของเครื่องมือและวิธีการที่ใช้จะเป็นปัจจัยสำคัญ ในการกำหนดลักษณะการใช้ประโยชน์จากทรัพยากรธรรมชาติ

3. ปัญหาการจัดการทรัพยากรทางทะเลอันเนื่องมาจากการประกอบอาชีพ

จากการสัมภาษณ์ครอบครัวผู้ประกอบการอาชีพประมงชายฝั่งโดยตรง พบว่าในช่วง 2 ปีที่ผ่านมามีความขัดแย้งในแบบแผนการใช้ทรัพยากรเกิดขึ้นหลายกรณี เช่นการทำโป๊ะกับการจับสัตว์น้ำด้วยวิธีอื่นๆ เนื่องจากผู้ที่ทำโป๊ะจะได้รับสิทธิในการครอบครองอาณาบริเวณที่แน่นอน ผู้อื่นจะเข้าจับสัตว์น้ำในบริเวณโป๊ะไม่ได้ ในขณะที่จำนวนผู้ประกอบการจับสัตว์น้ำอื่นมีมากกว่า แต่ต้องทำการจับสัตว์น้ำในพื้นที่ที่จำกัด ยังมีการขยายพื้นที่ทำโป๊ะมากขึ้นพื้นที่ประกอบอาชีพของคนกลุ่มอื่นก็จะลดน้อยลง ขณะเดียวกันโอกาสที่คนกลุ่มใหม่จะประกอบอาชีพทำโป๊ะบ้างก็เป็นไปได้ยาก เพราะพื้นที่ที่ได้รับอนุญาตให้ทำโป๊ะได้ถูกจำกัดโดยประมงอำเภอแล้ว

อีกกรณีหนึ่งคือกลุ่มผู้เลี้ยงกุ้งกุลาดำได้สร้างปัญหากับผู้ทำประมงชายฝั่งด้วยคือ ในการเลี้ยงกุ้งกุลาดำนั้น ได้มีการใช้สารเคมีสำหรับฆ่าปลาและสัตว์น้ำอื่นในบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำ เมื่อมีการล้างบ่อหลังจากการจับกุ้งแล้ว ก็จะมีการปล่อยน้ำเสียที่ล้างบ่อเลี้ยงกุ้งกุลาดำลงในลำน้ำสาธารณะและไหลลงสู่ทะเลทำให้สัตว์น้ำแถบชายฝั่งหนีไปอยู่ที่อื่น ทำให้ผู้มีอาชีพจับสัตว์น้ำเหล่านี้ โดยเฉพาะผู้ทำประมงชายฝั่งทะเลได้รับผลกระทบ นอกจากนี้ยังมีประเด็นขัดแย้งกันระหว่างกลุ่มผู้ประกอบการทำอั้งลิ้งกุ้งแชบ๊วยและเลี้ยงหอยแครง กับผู้มีอาชีพหาหอยแครงโดยวิธีธรรมชาติตามแนวชายฝั่ง เนื่องจากการทำอั้งลิ้งกุ้งแชบ๊วยแล้ว ยังมีการนำเอาลูกหอยแครงมาปล่อยเพื่อเลี้ยงในอั้งลิ้ง โดยลูกหอยแครงเหล่านี้ ได้จากการรับซื้อจากผู้ไปคราดเอาลูกหอยแครงที่มีอยู่ในธรรมชาติตามแนวชายฝั่ง ซึ่งส่วนใหญ่จะใช้เรือคราดอันเป็นวิธีการ

ที่ทำลายแหล่งกำเนิดของลูกหอยแครงทำให้หอยแครงในธรรมชาติเหลือน้อยลง ส่งผลกระทบต่อผู้มีอาชีพหาหอยแครงตามธรรมชาติ

2. ข้อมูลพื้นฐานของกลุ่มประชากรตัวอย่าง

กลุ่มประชากรตัวอย่างที่ใช้ในการศึกษานี้แบ่งเป็น 4 กลุ่มตามสถานภาพได้แก่ กลุ่มผู้อาวุโส กลุ่มผู้นำชุมชนที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการ กลุ่มครอบครัวที่เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษา และกลุ่มข้าราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ดังกล่าวละเอียดยกต่อไป

กลุ่มผู้อาวุโสที่มีอายุตั้งแต่ 60 ปีขึ้นไปจำนวน 8 คน การศึกษาดั้งแต่ไม่ได้รับการศึกษาจนถึงระดับมัธยมศึกษา สถานภาพสมรสจำนวน 3 คน และเป็นหม้าย 5 คน อายุอยู่ระหว่าง 64-89 ปี อาชีพดั้งเดิมทำประมงชายฝั่งและรับราชการ ดังข้อมูลในตารางที่ 4

ตารางที่ 4 แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มผู้อาวุโส

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ	สถานภาพ	อาชีพดั้งเดิม	การศึกษา
1.	นายสิน วรรณาวิน	89 ปี	สมรส	ประมงชายฝั่ง	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
2.	นายชีวแข็ง แซ่แบ้	78 ปี	ม้าย	ประมงชายฝั่ง	-
3.	นางอึ้ง รวงทอง	74 ปี	ม้าย	ประมงชายฝั่ง	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 2
4.	นายอำนาจ ไทยเกียรติ	64 ปี	ม้าย	ประมงชายฝั่ง	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
5.	นางเด็ยวศรี แซ่เตียว	88 ปี	ม้าย	ประมงชายฝั่ง	-
6.	นายจรัส เศรษฐศิริโรจน์	86 ปี	สมรส	รับราชการ	มัธยมศึกษาปีที่ 3
7.	นายคานิ่ง สือจันทร์	68 ปี	สมรส	ครูโรงเรียน เอกชน	มัธยมศึกษาปีที่ 5
8.	นางคินิ่ง สุขจิตต์	81 ปี	หม้าย	ประมงชายฝั่ง	-

กลุ่มแกนนำชุมชนทั้งที่เป็นทางการและไม่เป็นทางการจำนวน 9 คน มีอายุตั้งแต่ 38-64 ปี การศึกษาดั้งแต่ระดับชั้นประถมศึกษาปีที่ 4 ถึงระดับปริญญาตรี สถานภาพสมรส 8 คนเป็นหม้าย 1 คน ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง เลี้ยงกุ้งแบบธรรมชาติ ปักโป๊ะเลี้ยงหอยแมลงภู่ เลี้ยงปลาสด ธุรกิจส่วนตัว ตัดเย็บเสื้อผ้า รับราชการและค้าขายดังข้อมูลในตารางที่ 5

ตารางที่ 5 แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มแกนนำชุมชน

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	อายุ	สถานภาพ	อาชีพ	การศึกษา
1.	นายเฉลา ทับทิมทอง	59 ปี	สมรส	ประมงชายฝั่ง	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
2.	นายไกรสร ชศำ*	54 ปี	สมรส	เลี้ยงกุ้งแบบ ธรรมชาติ	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
3.	นายสนธิ คล่องแคล่ว	49 ปี	สมรส	ปักโปะเลี้ยง หอยแมลงภู่	มัธยมศึกษาปีที่ 3
4.	นายเดวิด วงศ์ประเสริฐ	64 ปี	ม่าย	เลี้ยงปลาสด	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
5.	นางดาวลัย จันทร์หัสดี	40 ปี	สมรส	ธุรกิจส่วนตัว	ปริญญาตรี
6.	นางยุพิน สุรکانนท์*	41 ปี	สมรส	ตัดเย็บเสื้อผ้า	ชั้นประถมศึกษาปีที่ 4
7.	นางนงนุช โสตศรีทิด*	38 ปี	สมรส	ค้าขาย	มัธยมศึกษาปีที่ 3
8.	นายสุชาติ โยธวิรัช*	59 ปี	สมรส	ประมงชายฝั่ง	ประถมศึกษาปีที่ 4
9.	พระครูมงคลพิพัฒน์	69 ปี	-	-	ปริยัติธรรมเอก

หมายเหตุ: เครื่องหมาย * หลังนามสกุลคือสัญลักษณ์แทนผู้มีตำแหน่งเป็นผู้นำทางการ

กลุ่มครอบครัว (สามีและภรรยา) ที่ใช้เป็นกลุ่มตัวอย่างในการศึกษาจำนวน 10 ครอบครัว มีสมาชิกครอบครัวเฉลี่ย 5 คนต่อครอบครัว อายุระหว่าง 31-58 ปี ประกอบอาชีพประมงชายฝั่ง ทะเลน้ำตื้น ทะเลน้ำลึก และอาชีพต่อเนื่องจากประมงดังข้อมูลในตารางที่ 6

ตารางที่ 6 แสดงข้อมูลทั่วไปครอบครัวที่เป็นกลุ่มประชากรตัวอย่าง

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	อายุ	สมาชิกในครอบครัว	อาชีพ
1.	นายวิระ เกาไสยนันท์ นางศิรินา เกาไสยนันท์	46 ปี 39 ปี	4 คน	สามีรับจ้างทั่วไป ภรรยารับจ้างตัดหนดหอย / ตัดกุ้ง
2.	นายสุเทพ บริบูรณ์ยั่งยืน นางจินตนา บริบูรณ์ยั่งยืน	52 ปี 46 ปี	5 คน	ปัก โปะะเลี้ยงหอยแมลงภู่ ขนาดใหญ่ (ประมาณ 10 ไร่)
3.	นายสีทอง วรรณาวิน นางอรุณี วรรณาวิน	31 ปี 30 ปี	4 คน	ประมงทะเลน้ำตื้นและ ทะเลน้ำลึก

ตารางที่ 6 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อ - สกุล	อายุ	สมาชิกในครอบครัว	อาชีพ
4.	นายวิระ ศรีบุญ นางสุกัญญา ศรีบุญ	53 ปี 50 ปี	4 คน	ประมงชายฝั่ง(เรืออวน ลอย)
5.	นายธานี เจริญวิวัฒน์ นางวนิดา เจริญวิวัฒน์	38 ปี 34 ปี	7 คน	ประมงชายฝั่ง/ภรรยาทำ กะปิขาย
6.	นายขงยุทธ แซ่เตีย นางวิไล แซ่เตีย	43 ปี 40 ปี	5 คน	โรงต้มหอยแมลงภู่
7.	นายบุญอยู่ บุญทอง นางจำเนียง บุญทอง	58 ปี 56 ปี	6 คน	ประมงชายฝั่ง (เรืออวน ลาก)
8.	นายวิชัย แซ่เหี้ย นางปาริชาติ แซ่เหี้ย	34 ปี 32 ปี	4 คน	ประมงทะเลน้ำตื้น/รับซื้อ ผลผลิตทางทะเล
9.	นายคิลก อยู่เชน นางกันยา อยู่เชน	54 ปี 49 ปี	6 คน	เลี้ยงปลาสลิด/ ภรรยาจับ จ้างตัดหนวดหอย
10.	นายขงยุทธ ลิมลิ นางสุดา ลิมลิ	54 ปี 51 ปี	7 คน	ประมงชายฝั่งและทะเลตื้น

กลุ่มข้าราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่จำนวน 5 คน โดยมีระยะเวลาที่ปฏิบัติงานในพื้นที่ตั้งแต่ 4 ปี ถึง 20 ปี จาก 5 หน่วยงาน ได้แก่ พัฒนาชุมชนอำเภอ ประมงอำเภอ ข้าราชการครู ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล และสถานีวิทยุประมงชายฝั่งคลองด่าน ดังข้อมูลในตารางที่ 7

ตารางที่ 7 แสดงข้อมูลทั่วไปของกลุ่มข้าราชการที่ปฏิบัติงานในพื้นที่

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง / หน่วยงาน	ระยะเวลาที่ ปฏิบัติงาน
1.	นายกมล เทียบแก้ว	ปลัดองค์การบริหารส่วนตำบล องค์การบริหารส่วนตำบลคลองด่าน	4 ปี
2.	นายรัศมี เพ็ญภักดี	พัฒนากรตำบลคลองด่าน สำนักงานพัฒนาชุมชนอำเภอคลองด่าน	7 ปี
3.	นางจรินทร์ เศรษฐศิริโรจน์	ครูประจำโรงเรียนวัดมงคลโคธาวาส สำนักงานการประมงอำเภอคลองด่าน	18 ปี

ตารางที่ 7 (ต่อ)

ลำดับ	ชื่อ-สกุล	ตำแหน่ง / หน่วยงาน	ระยะเวลาที่ ปฏิบัติงาน
4.	นายสันติ สังข์ทอง	นักวิชาการประมง รักษาการประมง อำเภอ สำนักงานประมงอำเภอ คลองด่าน	7 ปี
5.	นายศิริชัย ศรีมณี	เจ้าหน้าที่วิทยุประมงชายฝั่ง สถานีวิทยุประมงชายฝั่งคลองด่าน	20 ปี

ลิขสิทธิ์มหาวิทยาลัยเชียงใหม่
Copyright© by Chiang Mai University
All rights reserved